

Литвин І. І.

Кропивницький інститут державного та муніципального управління

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу правових норм і наукових праць дослідити ключові виклики та визначити основні тенденції розвитку адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг закладами вищої освіти в умовах збройної агресії Російської Федерації. Автор зазначає, що сучасний стан повномасштабної війни в Україні суттєво вплинув на якість і доступність надання освітніх послуг. Це призвело до нагальної потреби у вдосконаленні нормативно-правового регулювання освітньої діяльності з урахуванням викликів воєнного стану. На думку автора, основними викликами, які постають перед вищою освітою в Україні, виступають: вплив війни (війна призвела до призупинення важливих проєктів, загострила проблеми інклюзивної освіти та безпеки, а також змінила пріоритети фінансування), фінансові та управлінські проблеми (системне недофінансування, неефективне використання ресурсів та надмірна централізація управління гальмують розвиток, незважаючи на законодавчі передумови), якість та відповідність (українська освіта часто не відповідає реальним потребам економіки та ринку праці, а також не повністю інтегрована у світовий освітній простір), соціальні питання (проблеми, такі як низька оплата праці педагогів і суспільна розшиарованість, створюють значні перешкоди для забезпечення рівного доступу до якісної освіти), цифровізація та патріотичне виховання (необхідність адаптації до цифрового середовища та посилення національно-патріотичного виховання в умовах сучасних загроз є одними з найактуальніших завдань). Таким чином, для подолання кризового стану необхідно забезпечити належне фінансування, децентралізацію управління, а також розробити нову стратегію, яка враховуватиме як європейські стандарти, так і реалії воєнного часу.

Ключові слова: освіта, модернізація освіти, реформування, військово-патріотичне виховання, цифровізація, інноваційні методики.

Постановка проблеми. В умовах сучасної економічної та політичної ситуації в Україні виникає нагальна потреба у трансформації освітньої сфери. Технологічний прогрес, що охопив усі аспекти життя, вимагає здобуття нових знань та формування висококваліфікованого кадрового потенціалу. Динамічність суспільних відносин зумовлює необхідність безперервного навчання для адаптації до новітніх трансформаційних процесів. Освіта відіграє ключову роль у формуванні особистості та її світогляду, а також у розвитку ціннісних орієнтирів. Важливість освіти підтверджується ключовими міжнародними та національними правовими документами. Так, у статті 26 Загальної декларації прав людини [5] наголошується, що право на освіту є невід'ємним для кожної людини. Вона має бути спрямована на всебічний розвиток особистості, повагу до прав і свобод, а також сприяти взаєморозумінню,

толерантності та дружбі між усіма народами та групами. Цей документ також підкреслює роль освіти у підтримці миру та діяльності ООН. На національному рівні право на освіту закріплено в статті 53 Конституції України [9]. Крім того, розвиток освіти є пріоритетним напрямком у межах Цілей сталого розвитку [30]. Зокрема, Ціль 4 присвячена забезпеченню інклюзивної та якісної освіти для всіх. Вона передбачає рівний доступ до освіти; постійний розвиток та вдосконалення освітніх програм; ліквідацію гендерної нерівності; модернізацію освітніх закладів з урахуванням потреб дітей з особливими освітніми потребами; збільшення стипендіальних програм; та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання та аналіз викликів і тенденцій у сфері надання освітніх послуг є предметом активних наукових дослі-

джені. Ці питання, а також аналіз зарубіжного досвіду та напрямів удосконалення вітчизняного законодавства, були глибоко вивчені низкою провідних науковців. Серед них варто відзначити таких, як: Г. Война, В. Гладуш, С. Горбачов, В. Григор'єв, О. Зайчук, А. Іщенко, О. Коловіцкова, В. Кононенко, В. Кулешова, С. Лапшин, Л. Лукашенко, Ю. Луковенко, В. Нікітін, Н. Оніщенко, В. Остудімова, Т. Пилипенко, І. Світлак, Н. Слухай, С. Слухай, В. Супрун, Л. Чернікова, А. Шевчук. Праці цих авторів складають важливу теоретичну та методологічну базу для подальшого вивчення та вдосконалення правових засад освітньої діяльності в Україні.

Постановка завдання. Мета цієї статті полягає в тому, щоб на основі аналізу правових норм і наукових праць дослідити ключові виклики та визначити основні тенденції розвитку адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг закладами вищої освіти в умовах збройної агресії Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан повномасштабної війни в Україні суттєво вплинув на якість і доступність надання освітніх послуг. Це призвело до нагальної потреби у вдосконаленні нормативно-правового регулювання освітньої діяльності з урахуванням викликів воєнного стану. Нові реалії потребують негайного вирішення низки проблем, що загострилися внаслідок бойових дій: безпека – необхідно забезпечити захист учнів та студентів під час освітнього процесу, особливо в умовах постійної загрози. Це включає розробку та впровадження протоколів безпеки, облаштування укриттів та надання психологічної підтримки; фінансування – система фінансування освіти зазнала значних змін. Потребує врегулювання механізмів, які забезпечать стабільне фінансове забезпечення закладів освіти, зокрема тих, що знаходяться у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях; контроль якості – постало питання про ефективний контроль за дотриманням якості освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання. Важливо розробити нові стандарти та процедури моніторингу, які б враховували особливості поточних умов; та інші проблеми – окрім зазначеного, виникли й інші виклики, які потребують правового врегулювання. Це, зокрема, стосується мобільності викладачів та студентів, визнання дипломів, отриманих в умовах воєнного стану, та відновлення освітньої інфраструктури. Ефективне нормативно-правове регулювання має забез-

печити стабільне функціонування освітньої системи, гарантуючи її безпеку, доступність та високу якість попри всі виклики, спричинені війною [29, с. 183–218].

Попри поточну невизначеність в освітній сфері України, можна виокремити кілька основних тенденцій щодо вдосконалення системи управління освітою. Ці тенденції відображають поступовий відхід від традиційної централізованої моделі до більш гнучкої та інноваційної. Основні напрями цих реформ:

1. Зниження рівня централізації – управління освітою поступово переходить від суворій вертикальній ієрархії до децентралізованої системи, що надає більше повноважень місцевим органам;

2. Перехід до принципів суб'єктності та взаємодії – замість командно-адміністративного підходу впроваджуються механізми взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, включаючи навчальні заклади, викладачів та учнів;

3. Акцентуація інноваційної функції – особлива увага приділяється впровадженню інновацій в освітню систему, що сприяє її адаптації до сучасних викликів;

4. Застосування угод в галузі освіти – розширюється практика укладання угод між державою, освітніми закладами та іншими суб'єктами, що забезпечує гнучкість і партнерство;

5. Поширення громадських ініціатив – активно розвиваються громадські ініціативи в сфері освіти, що дозволяє залучати широке коло стейкхолдерів до вирішення освітніх проблем;

6. Формування адміністративних структур на одному рівні – створення більш горизонтальних адміністративних структур, що підвищує ефективність управління;

7. Підвищення рівня комунікації та взаємодії – покращення обміну інформацією та взаємодії між усіма елементами освітньої системи [4].

За думкою В. Супруна, подальші дослідження є вкрай важливими для розробки стратегічного плану. Цей план має включати детальні кроки та строкове впровадження процесу децентралізації й оптимізації управління освітою, а також охоплювати короткострокові та довгострокові стратегії їхньої реалізації. Ключовими завданнями в контексті цих змін є збереження і розповсюдження найкращих традицій національної системи освіти, ефективне забезпечення доступу до якісної освіти для всіх громадян та інтеграція вітчизняної освітньої системи в європейський та глобальний освітньо-науковий простір [29, с. 183–218].

У процесі створення нової освітньої системи доступність освіти є одним із найважливіших параметрів, що вимагає особливої уваги. Одним із ключових виражень цієї доступності є фінансове регулювання надання освітніх послуг. За твердженням І. Якайтиса [31, с. 81–86], запозичення іноземного досвіду є особливо актуальним у фінансовій сфері. Вартість освітніх послуг в Україні є вкрай високою, що загострює соціальну нерівність, адже різниця у доходах українського суспільства залишається значною. Також суттєві засоби, які могли б бути використані як інвестиції для розвитку освітнього сектору, часто переводяться у споживчі витрати для оплати навчання (міграційний капітал) [17]. Тому впровадження іноземного досвіду у сфері альтернативних методів оплати освіти є надзвичайно важливим. Це може охоплювати, зокрема, грантові механізми, освітні кредити та інші фінансові інструменти, що дозволять знизити фінансове навантаження для здобувачів освіти. Крім того, для забезпечення доступності освіти важливо застосовувати досвід інших країн у поширенні параформальної освіти. До неї належать, зокрема, вечірні школи та дистанційна освіта. Ці форми навчання надають більш гнучкі варіанти для здобуття знань тим, хто не може навчатися традиційним шляхом через роботу, сімейні обставини чи інші життєві ситуації [13].

На сьогоднішній день реалізація стратегічних завдань у сфері вищої освіти в Україні здійснюється на основі низки ключових програмних документів. Вони визначають напрямки розвитку, однак їх виконання потребує адаптації до сучасних умов.

1. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [28] – цей документ визначає довгострокові цілі та завдання для розвитку сектору. Його виконання відбувається згідно з покладеними завданнями для досягнення кожної з операційних і стратегічних цілей. Однак, у зв'язку з повномасштабною війною, Стратегія потребує термінового перегляду та адаптації для врахування нових викликів і потреб, спричинених воєнним станом.

2. Стратегія людського розвитку від 2021 року – у межах цього документа відбувається реалізація оперативної цілі 2.4 «Забезпечення якості вищої освіти та розвиток освіти дорослих». Ця ціль зосереджена на підвищенні якості освітніх послуг та створенні можливостей для навчання протягом усього життя, що є ключовим для формування кваліфікованого кадрового потенціалу країни.

3. План заходів із реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки [19] – цей документ є детальним планом, що конкретизує кроки для досягнення цілей. Його виконання відбувається в частині реалізації завдань вищезгаданої оперативної цілі 2.4. Це включає конкретні заходи щодо вдосконалення навчальних програм, модернізації інфраструктури та підтримки викладацького складу.

4. Національна економічна стратегія на період до 2030 року [15] – цей документ включає в себе оперативну ціль 4 «Розвиток вищої освіти та освіти дорослих», яка є частиною стратегічної цілі «Створення інклюзивного, інноваційного та освіченого суспільства...». Таким чином, освіта розглядається як ключовий інструмент для економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності країни.

5. Національна рамка кваліфікацій [16] – цей документ, затверджений у 2011 році, наразі перебуває на завершальній стадії і покликаний узгодити українські освітні кваліфікації з міжнародними та європейськими стандартами, що полегшить інтеграцію вітчизняних фахівців у світовий ринок праці.

6. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [10] – ця концепція від 2018 року активно реалізується через напрацювання моделей взаємовигідної співпраці між закладами вищої освіти та роботодавцями. Її мета – забезпечити студентам необхідну практичну підготовку, що допоможе їм у професійній діяльності та соціальній адаптації. Це включає: розроблення нормативно-правового та організаційного забезпечення, проведення апробацій та пілотних проектів, створення методичних матеріалів для навчання за дуальною формою.

7. Концепція розвитку педагогічної освіти [12] затверджена у 2018 році, ця концепція спрямована на трансформацію педагогічної освіти. Її основне завдання – розроблення сучасної концепції педагогічної професії, яка відповідатиме вимогам сучасного суспільства та забезпечить якісну підготовку майбутніх освітян.

8. Концепція Державної цільової соціальної програми відновлення та розбудови мережі гуртожитків для проживання здобувачів освіти закладів вищої освіти на 2022–2026 роки [12] – ця Концепція, затверджена у 2021 році, мала на меті вирішити проблему з недостатньою кількістю та застарілим станом студентських гуртожитків. Однак її виконання було призупинено, і розробка плану реалізації стала неможливою через воєн-

ний стан. Руйнування інфраструктури та переміщення студентів вимагають перегляду пріоритетів і ресурсів, що ускладнює подальше впровадження цієї програми.

9. Концепція реалізації проєкту «Президентський університет» [11] – проєкт «Президентський університет», що був анонсований у 2021 році, передбачав створення інноваційного освітнього та наукового центру. Його реалізація також була призупинена у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ [18]. Цей крок відображає зміну пріоритетів держави, яка спрямовує зусилля та ресурси на оборону та вирішення невідкладних гуманітарних проблем.

Сучасна модернізація вищої освіти в Україні стикається з комплексом системних проблем, які перешкоджають її ефективному розвитку. Ці виклики охоплюють як внутрішні недоліки, так і труднощі інтеграції в міжнародний простір. Ключові проблеми вищої освіти в Україні:

- невідповідність програм потребам економіки (навчальні програми часто не узгоджуються з актуальними вимогами ринку праці, що призводить до недостатньої підготовки випускників до реальних професійних завдань),

- зниження якості освіти (ця проблема є наслідком низки факторів, включаючи застарілі методи викладання та недостатнє фінансування),

- корупція (поширена корупція в системі вищої освіти підриває її академічну доброчесність та довіру суспільства),

- відчуженість від наукових досліджень (існує розрив між вищою освітою та науковими дослідженнями, що обмежує інноваційний потенціал та розвиток академічних знань),

- повільна інтеграція в міжнародний простір (процес інтеграції в європейський і світовий освітній простір відбувається повільно, що ускладнює міжнародну співпрацю та обмін студентами й викладачами).

Н. Капітаненко зазначає, що зростання масовості вищої освіти є характерною рисою для всіх розвинених країн. Таке явище можна пояснити двома основними факторами: демографічною кризою (зменшенням народжуваності та старінням населення) та скороченням робочих місць у виробничому секторі економіки. Сьогодні вища освіта є необхідним, хоча й недостатнім елементом для здобуття кращих кар'єрних можливостей і професійного зростання. Для повного використання її позитивного потенціалу та мінімізації негативних наслідків глобальних тенденцій, необхідно впровадити низку заходів, а саме сприяти

підвищенню якості освіти, активізувати наукові дослідження та інновації, зменшувати рівень корупції, забезпечити доступність та справедливість у системі. Ці кроки допоможуть подолати існуючі проблеми та забезпечити успішну адаптацію до викликів сучасної освітньої системи. На думку Н. Капітаненко, для ефективної модернізації вищої освіти в Україні та подолання негативних наслідків глобальних тенденцій, необхідно впровадити низку системних заходів. Ці заходи мають комплексний характер і стосуються як внутрішньої перебудови, так і адаптації до зовнішніх факторів.

1. Децентралізація та автономія закладів вищої освіти – цей крок передбачає надання реальної автономії закладам освіти, що включає можливість здійснювати власну економічну діяльність. Це стимулюватиме розвиток приватного сектору у сфері вищої освіти, створюючи конкурентне середовище та сприяючи підвищенню якості. Паралельно з цим, необхідно впровадити ефективну систему оцінювання якості освіти, що ґрунтуватиметься на роботі незалежних агентств [21]. Це забезпечить об'єктивну оцінку та відповідальність освітніх закладів.

2. Систематична реструктуризація державного замовлення – цей крок спрямований на адаптацію державних закупівель до актуальних потреб ринку праці, як у державному, так і в приватному секторі. Важливо враховувати зацікавленість роботодавців у підготовці фахівців, що дозволить зменшити розрив між вищою освітою та потребами економіки.

3. Розвиток системи освіти протягом життя – в умовах швидких технологічних та економічних змін, освіта протягом життя стає ключовим елементом. Цей напрямок передбачає створення можливостей для постійного навчання та перекваліфікації, що є важливим для підтримки конкурентоспроможності робочої сили.

4. Вдосконалення експортувального потенціалу освітньої сфери є ключовим для забезпечення фінансових переваг, підвищення темпів оновлення освіти та зміцнення впливу та статусу України на міжнародній арені. Залучення іноземних студентів та виконання спільних освітніх проєктів сприятиме обміну знаннями та інтеграції в міжнародний освітній простір..

5. Необхідно внести підприємницький елемент у вищу освіту, запроваджуючи розвиток у студентів практичних навичок, які є необхідними для незалежної підприємницької діяльності. Це допоможе випускникам не лише отримувати роботу,

а й засновувати власні робочі позиції, що покращуватиме економічний розвиток.

6. Збільшення акценту на суспільствознавчій складовій та аспектах студентського самоврядування є дуже важливим. Це сприяє вихованню активної громадянської позиції, що має ключовий вплив на майбутню залученість молоді в соціально-політичному житті країни.

7. Важливим є проведення освітньої діяльності, спрямованої на підвищення об'єктивності та обізнаності батьків, абітурієнтів та широкої громадськості щодо важливості різних спеціальностей на внутрішньому та міжнародному ринках праці. Це допоможе молоді робити більш свідомий вибір майбутньої професії [6].

Досліджуючи складні аспекти вищої освіти, О. Воронятніков зазначає, що завищена централізація управління закладами вищої освіти утворює суттєві перешкоди для розвитку української освітньої системи в контексті Болонського процесу. Особливо, централізована модель управління, характеризується бюрократичністю процесу та зайвим дублюванням функцій, знижує ефективність у таких сферах, як розподіл ресурсів, вибір наукової тематики. Автор рекомендує надати закладам освіти значно більшу самостійність, не лише в управлінні, а й у фінансуванні. Це дозволить їм оперативніше пристосовуватись до змінних умов та ефективніше використовувати наявні ресурси. Щодо стандартизації освіти, то вона включає такі ключові питання, як забезпечення якості освіти, стандартизація та відповідність навчальних програм, розуміння змісту та перспективи їх практичного застосування, визнання навчальних документів на міжнародному рівні. Ця проблема є актуальною не лише для України, а й для всього світу, оскільки глобалізація та міжнародна мобільність вимагають єдиних стандартів та взаємного визнання кваліфікацій [1, с. 60–65].

Недостатнє фінансування з боку держави є значною й не вирішеною проблемою, яка сповільнює розвиток вищої освіти в Україні. Незважаючи на наявність законодавчої бази, зокрема стаття 71 Закону України «Про вищу освіту» [21] та положень Закону України «Про освіту» [23], влада досі не забезпечила необхідних умов для їх повного впровадження.

Основним чинником, що запобігає розвитку вищої освіти, є нестача науково обґрунтованих правил для забезпечення її матеріально-технічних і фінансових потреб. Ця ситуація триває, попри наявність національних стратегій освіти та від-

повідних нормативних актів Кабінету Міністрів України й указів Президента. Недостатнє фінансування обмежує можливості закладів вищої освіти для модернізації інфраструктури, оновлення навчальної техніки та забезпечення гідного рівня заробітної плати викладачів, що безпосередньо впливає на якість освітніх послуг [20].

Ми пропонуємо такі основні напрямки реформування вищої освіти в країні:

1. Гармонізація з міжнародними стандартами – слід здійснити ретельний аналіз українського правового поля у сферах освіти та науки на відповідність вимогам, що застосовуються у розвинених країнах світу. Це включає узгодження нормативної бази задля забезпечення її прозорості й ефективності.

2. Застосування законодавчих актів як інструменту непрямого регулювання – законодавство має стати не лише набором заборон, а й засобом стимулювання розвитку. Явним прикладом є податкова політика, орієнтована на підтримку притягнення додаткових (недержавних, приватних) інвестицій у фундаментальні наукові дослідження, створення та впровадження нових технологій, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів, формування умов для співпраці між науковими установами та бізнесом, а також закладами освіти та промисловістю.

3. Удосконалення законодавства щодо участі громадськості – існує нагальна потреба у розробці та подальшому поліпшенні законодавчої бази, яка б однозначно регулювала залучення громадян у діяльність органів державного управління в сфері освіти. Це гарантуватиме більшу прозорість, підзвітність та ефективність прийняття рішень [8].

На рівні законодавства України підвищена увага приділяється включенню випускників вищих навчальних закладів у ринок праці. Це питання закріплене в ряді ключових правових нормативних актів, що свідчить про його важливість для країни, а саме:

1) Закон України «Про вищу освіту», стаття 64 [21] – стаття є базовою і регулює питання працевлаштування випускників. Вона визначає відповідальність освітніх закладів за підготовку фахівців, що відповідають потребам економіки,

2) Указ Президента України «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» від 23 січня 1996 р. № 77/96 [22] – указ став одним із перших документів, що системно підійшов до проблеми працевлаштування,

окреслюючи конкретні заходи для вдосконалення зв'язку між освітою та ринком праці,

3) Указ Президента України «Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки» від 8 лютого 2001 р. № 78/2001 [24] – документ спрямований на створення сприятливих умов для розвитку та подальшого працевлаштування талановитих випускників.

Важливою законодавчою ініціативою стало ухвалення Верховною Радою в першому читанні Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про вищу освіту» (щодо працевлаштування випускників). Згідно з цими змінами, заклади вищої освіти будуть зобов'язані укладати тристоронні угоди між студентами, закладом та роботодавцями. Такий механізм покликаний забезпечити тісний зв'язок між теоретичним навчанням і практичною підготовкою, а також гарантувати перше робоче місце випускникам [1, с. 60–65].

У новій моделі фінансування вищої освіти ключовим має стати система індивідуального доступу до фінансових ресурсів, що підтримуватиме особистий освітній розвиток кожної людини. Цей підхід забезпечує більшу гнучкість і справедливість, оскільки кошти спрямовуються безпосередньо на потреби студента, а не на інституційні витрати. Попри те, що значне збільшення інвестицій у науку в розвинутих країнах світу призводить до зростання їхнього ВВП на 80-90 %, в Україні ситуація протилежна. Витрати на одного науковця в Україні є одними з найнижчих, навіть порівняно з країнами Африки, які лише починають свій шлях у науково-технологічному розвитку. Це є серйозним відхиленням від зобов'язань, які Україна взяла на себе, підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом [25].

Для подальшого розвитку системи освіти дорослих в Україні критично важливим є належне правове регулювання. На відміну від багатьох розвинених країн, які мають дієве законодавство в цій сфері, Україна досі не має системної законодавчої бази, що уповільнює її прогрес. Незважаючи на відсутність комплексного закону, в Україні вже зроблено значні кроки: закріплення в Конституції (правові аспекти освіти дорослих закріплені в окремих статтях Конституції України); Закон «Про освіту» (до цього Закону було внесено статтю 18 «Освіта дорослих» [23]. Вона визначає освіту дорослих як ключову складову освіти впродовж життя. Ця стаття гарантує право кожної повнолітньої особи на безперервне навчання, враховуючи її особистісні потреби, суспільні прі-

оритети та потреби економіки. Вона також визначила основні форми навчання: формальна, неформальна та інформальна освіта); Законопроект «Про освіту дорослих» (важливим кроком стало ухвалення Верховною Радою України у першому читанні 12 січня 2023 року проекту закону «Про освіту дорослих». Його мета – встановити основні правові, організаційні та фінансові засади функціонування освіти дорослих). Ухвалення цього закону в цілому стане важливою передумовою для повноцінного розвитку системи освіти дорослих, що дозволить Україні наблизитися до стандартів європейських країн [2].

Дослідниця Л. Лукашенко вказує на те, що в сучасних умовах особливої уваги у сфері фінансування освіти вимагають:

1) Освітній процес для осіб з особливими освітніми потребами (забезпечення рівного доступу та необхідної підтримки для цієї категорії здобувачів освіти),

2) модернізація матеріальної бази (оновлення інфраструктури, обладнання та навчальних приміщень закладів),

3) впровадження цифрових технологій (необхідність інвестицій у сучасні технології, що сприятимуть розвитку дистанційного та змішаного навчання),

4) сільська місцевість (підтримка закладів освіти, розташованих у віддалених районах, де доступ до якісних освітніх послуг є обмеженим),

5) підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (забезпечення сучасних підходів до професійного розвитку викладачів).

Для вирішення цих проблем Л. Лукашенко пропонує такі заходи: збільшення фінансування (виділяти на освіту не менше ніж 7% від ВВП, що відповідатиме вимогам чинного законодавства та дозволить забезпечити стабільний розвиток галузі); покращення розподілу субвенцій (удосконалити систему розподілу державних субвенцій для загальноосвітніх закладів. Важливо враховувати розташування, економічний розвиток регіонів та необхідність покращення їхньої матеріально-технічної інфраструктури); регулярний моніторинг (систематично здійснювати моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування щодо розподілу коштів. Це допоможе уникнути недобросовісних дій та забезпечить прозорість і ефективність використання бюджетних ресурсів) [14, с. 67–71].

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією, значно загострила питання розвитку інклюзивної освіти в Україні. Вона

створила безпрецедентні виклики для всіх учасників освітнього процесу, особливо для дітей з особливими освітніми потребами, такі як неможливість роботи в зонах бойових дій – на територіях, де йдуть активні бойові дії, робота з дітьми з особливими потребами є практично неможливою, відсутність безпечних умов, руйнування інфраструктури та постійна загроза життю унеможливають проведення офлайн-навчання; масова міграція – значна кількість вчителів, дітей та їхніх сімей були змушені виїхати у безпечніші регіони або за кордон. Це призвело до порушення навчального процесу та розриву сталих освітніх зв'язків. Адаптація до нових умов та пошук відповідних фахівців у місцях тимчасового проживання є складним завданням. Проведення навчання та застосування практик в онлайн-режимі не можуть повною мірою вирішити ці проблеми. Для дітей з особливими потребами вкрай важливими є прямий контакт, індивідуальна робота та соціальна взаємодія, які неможливо повноцінно забезпечити за допомогою дистанційних технологій. Це призводить до зниження якості освітніх послуг та погіршення результатів навчання.

Міністерство освіти і науки України докладає значних зусиль до реформування освітньої галузі, однак залишається низка системних проблем, які вимагають негайного вирішення. Ці проблеми стосуються не лише фінансування, а й якості, змісту та соціальних аспектів освіти:

1. Низька оплата праці та відсутність соціального захисту для вчителів – недостатня фінансова мотивація та обмежений соціальний захист для педагогів призводять до відтоку кваліфікованих фахівців з галузі, що негативно впливає на якість викладання;

2. Застарілість підручників і методів викладання – зміст навчальних матеріалів і методики викладання часто не відповідають сучасним вимогам та світовим стандартам. Це гальмує розвиток критичного мислення та практичних навичок у школярів;

3. Неефективне використання ресурсів – навіть за умов обмеженого фінансування, виділені на освіту ресурси використовуються неефективно. Це може бути наслідком бюрократичних перешкод, відсутності прозорості у розподілі коштів та інших управлінських проблем;

4. Оцінювання за внутрішніми критеріями – роль та важливість середньої загальної освіти для суспільства та економіки оцінюються за внутрішніми критеріями, що не дозволяє об'єктивно

порівнювати її з міжнародними системами та визначити слабкі сторони;

5. Суспільна розшарованість – соціальна нерівність суттєво впливає на доступ до якісної освіти. Діти з малозабезпечених сімей мають менше можливостей отримати належну освіту, що поглиблює суспільну розшарованість.

Ці проблеми є взаємопов'язаними і вимагають комплексного підходу для їх вирішення. Ефективна реформа має включати не лише зміни в освітніх програмах, а й покращення умов праці для вчителів, впровадження прозорих фінансових механізмів та забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх [7].

З урахуванням процесу становлення незалежної України, підвищення ефективності національно-патріотичного, військово-патріотичного та громадянського виховання набуває особливої актуальності. Це вимагає комплексного підходу та впровадження нових стратегій, спрямованих на формування свідомої та відповідальної особистості. Для досягнення цієї мети необхідно зосередитися на таких ключових напрямках:

– розробка науково-методичних матеріалів (створення ефективних, сучасних науково-методичних посібників та матеріалів для виховання дітей та учнівської молоді. Ці матеріали мають бути спрямовані на розвиток національно-культурної ідентичності, що є основою для патріотичного виховання),

– оновлення системи військово-патріотичного виховання (потрібно оновити загальнонаціональну систему освіти у сфері військово-патріотичного виховання. Це включає перегляд навчальних програм, впровадження сучасних підходів та інтеграцію цих знань у шкільну та позашкільну освіту),

– застосування інноваційних методик (необхідно впроваджувати інноваційні особистісно орієнтовані методики виховання. Такі підходи мають бути зосереджені на індивідуальному розвитку кожної дитини, водночас акцентуючи увагу на національно-патріотичних цінностях),

– надання науково-методичної підтримки (важливо забезпечити науково-методичну підтримку фахівців, які працюють у сфері виховання. Це допоможе їм ефективно формувати у дітей та молоді якості громадянина-патріота, здатного захищати інтереси своєї держави).

І. Світлак виділяє, що поточний етап реформування законодавства у сфері освітніх послуг тісно пов'язаний із аспектами цифрової трансформації. Розвиток цифрових навичок став основною вимо-

гою не лише для тих, хто користується освітніми онлайн-послугами, а й для всіх громадян. За умов цих змін надзвичайно важливо установити та розробити державну стратегію цифрової трансформації системи освіти, яка залучатиме всі необхідні зміни. З метою цього на громадське обговорення було винесено проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року [26]. Ця Концепція має забезпечити відповідність української освітньої галузі світовим тенденціям цифрового розвитку. Для ефективного регулювання відносин у сфері надання освітніх послуг, необхідно розглядати стандарти щодо цифрових компетенцій та освітніх онлайн-послуг як сучасний та пріоритетний напрямок [27, с. 143-149].

Гострота питання психологічного стану дитини в умовах війни вимагає негайного впровадження системних кроків для забезпечення їхньої безпеки та благополуччя. Основним завданням є не лише надання освіти, а й створення умов, що сприяють психологічній стабільності. Для вирішення цієї проблеми пропонується запровадити наступні заходи:

1. Психологічна підтримка – забезпечити здобувачів освіти кваліфікованою психологічною допомогою, спрямованою на управління емоційним станом та розв'язання психологічних травм, пов'язаних з війною. Ця підтримка має бути доступною, регулярною та відповідати індивідуальним потребам кожної дитини.

2. Залучення до позашкільної освіти – активно залучати учнів до позашкільних гуртків і секцій. Позашкільна діяльність допомагає дітям відволіктися від стресових факторів, розвиває їхні таланти, сприяє соціалізації та формуванню нових зв'язків [3].

Крім психологічної підтримки, критично важливо гарантувати безпечні умови для здобуття освіти, що включає:

1. Безпеку закладу – ретельна перевірка та підготовка закладу освіти для проведення очних занять. Це включає наявність облаштованих укриттів, систем оповіщення та розробку чітких протоколів евакуації на випадок надзвичайної ситуації.

2. Контроль доступу – задля захисту дітей обмежити доступ сторонніх осіб до приміщення закладу. Допуск батьків може бути дозволено лише після попереднього погодження з адміністрацією та за умови підтвердження їхньої особи.

Ці кроки є життєво необхідними для відновлення освітнього процесу та забезпечення психологічного здоров'я майбутніх поколінь в умовах війни.

Висновки. Отже, аналіз вищезазначеного матеріалу свідчить, що сучасний стан освітньої та наукової галузей в Україні є вкрай складним і потребує негайного та комплексного реформування. Попри наявність програмних документів і законодавчих ініціатив, їхня реалізація стикається з серйозними викликами, які були загострені повномасштабною війною. Основними викликами, які постають перед вищою освітою в Україні, виступають: вплив війни (війна призвела до призупинення важливих проєктів (напр., «Президентський університет»), загострила проблеми інклюзивної освіти та безпеки, а також змінила пріоритети фінансування), фінансові та управлінські проблеми (системне недофінансування, неефективне використання ресурсів та надмірна централізація управління гальмують розвиток, незважаючи на законодавчі передумови), якість та відповідність (українська освіта часто не відповідає реальним потребам економіки та ринку праці, а також не повністю інтегрована у світовий освітній простір), соціальні питання (проблеми, такі як низька оплата праці педагогів і суспільна розшарованість, створюють значні перешкоди для забезпечення рівного доступу до якісної освіти), цифровізація та патріотичне виховання (необхідність адаптації до цифрового середовища та посилення національно-патріотичного виховання в умовах сучасних загроз є одними з найактуальніших завдань). Таким чином, для подолання кризового стану необхідно забезпечити належне фінансування, децентралізацію управління, а також розробити нову стратегію, яка враховуватиме як європейські стандарти, так і реалії воєнного часу. Ключовим для успішних реформ є налагодження ефективної взаємодії між державою, бізнесом, науковими установами та громадськістю.

Список літератури:

1. Воронятніков О. Поняття механізму публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення. *Київський часопис права*. 2021. № 2. С. 60–65.
2. ВРУ прийняла у першому читанні проєкт ЗУ «Про освіту дорослих». Офіційний сайт Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-proyekt-zu-proosvitu-doroslih>.

3. Горбачов С. Пропозиції щодо вирішення проблем учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://is.gd/X9O012>
4. Григор'єва В. А. Сучасні світові й вітчизняні моделі управління розвитком освітніх систем. URL: <https://is.gd/nm4GhI>
5. Дячкіна А. Навчання в українських університетах: скільки коштує та коли окупиться. *Економічна правда*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/05/3/6996>
6. Капітаненко Н. Адміністративно-правове регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності : дисертація на здоб. наук. ступ. док. юр. наук. 2021. 458 с.
7. Коменський Я. Фундатор наукової педагогіки (з нагоди 430-річчя від дня народження видатного педагога) : *матеріали VII Всеукраїнської науковопрактичної онлайн-конференції з міжнародною участю, 10–11 листопада 2022 р.* Умань : Візаві, 2022. 294 с.
8. Кононенко В., Лапшин С., Пилипенко Т. Державно-громадське управління освітою в Україні. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2020. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/4.pdf
9. Конституція України : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>
11. Концепція реалізації проекту «Президентський університет» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 червня 2021 р. № 692-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-2021-%D1%80#Text>
12. Концепція розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
13. Кулешова В. До проблеми ретроспективного аналізу зарубіжного досвіду функціонування системи неперервної професійної освіти. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2011_32.../11kvvlpe.pdf
14. Лукашенко Л. Фінансування закладів загальної середньої освіти в умовах децентралізації : проблеми та перспективи розвитку. Гроші, фінанси і кредит. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. № 3 (83). С. 67–71.
15. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
16. Національна рамка кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 519. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
17. Опачко М. Філософія сучасної освіти : навчально-методичний посібник. Ужгород, 2019. 60 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/39284>
18. План відновлення. Освіта та наука проект станом на 03.08.2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/NO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>
19. План заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021 – 2023 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 р. № 1617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1617-2021-%D1%80#Text>
20. Про вдосконалення системи акредитації як механізму забезпечення якості освіти на рівні вимог міжнародної освітньої спільноти : Рішення колегії Міністерства освіти і науки України. Інформ. зб. МОН України. 2005. № 21. С. 27–28.
21. Про вищу освіту : Закону України. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004
22. Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів : Указ Президента України від 16.05.1996 № 342/96. Відомості Верховної Ради України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/u077_96?an=1
23. Про освіту : Закон України від 02.07.2023 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
24. Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001 – 2005 роки : Указ Президента України від 8 лютого 2001 року № 78/2001. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78/2001#Text>
25. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 12.07.2017 № 2133-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 34. Ст. 374.
26. Проект Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiya-cifrovoi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosnyue-do-gromadskogo-obgovorennya>
27. Світлак І. Особливості правового регулювання відносин з надання освітніх послуг в умовах дії карантинних обмежень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 69. С. 143–149.

28. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

29. Супрун В. Механізми формування ефективної системи управління в освіті України на основі європейського досвіду. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Випуск 12 (41). С. 183–218.

30. Чернікова Л. Розвиток освіти в сучасній Україні. Освітньо-правовий аспект. *Запитання духовної культури-філологічні науки*. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92838/49-Chernikova.pdf?sequence=1>

31. Якайтис І. Напрями адаптації зарубіжного досвіду щодо удосконалення механізмів державного управління розвитком освіти та науки в Україні. *Державне управління. Інвестиція : практика та досвід*. 2018. № 13. С. 81–86.

Lytvyn I. I. CURRENT CHALLENGES AND TRENDS OF ADMINISTRATIVE-LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF PROVISION OF EDUCATIONAL SERVICES DURING THE WAR IN UKRAINE

The purpose of the article is to analyze legal norms and scientific work to investigate key challenges and identify the main trends in the development of administrative and legal relations in the field of providing educational services by higher education institutions in the context of armed aggression by the Russian Federation. The author notes that the current state of full-scale war in Ukraine has significantly affected the quality and accessibility of educational services. This has led to an urgent need to improve the regulatory and legal regulation of educational activities, taking into account the challenges of martial law. According to the author, the main challenges facing higher education in Ukraine are: the impact of the war (the war led to the suspension of important projects, exacerbated the problems of inclusive education and security, and changed funding priorities), financial and management problems (systemic underfunding, inefficient use of resources, and excessive centralization of management hinder development, despite the legislative prerequisites), quality and relevance (Ukrainian education often does not meet the real needs of the economy and labor market, and is not fully integrated into the global educational space), social issues (problems such as low teacher salaries and social stratification create significant obstacles to ensuring equal access to quality education), digitization and patriotic education (the need to adapt to the digital environment and strengthen national-patriotic education in the face of modern threats are among the most urgent tasks). Thus, to overcome the crisis, it is necessary to ensure adequate funding, decentralize management, and develop a new strategy that takes into account both European standards and wartime realities.

Key words: education, modernization of education, reform, military-patriotic education, digitalization, innovative methods.

Дата першого надходження статті до видання: 06.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.12.2025